

Runfynd 1979

Av Helmer Gustavson och Thorgunn Snædal Brink

Gustavson, H. & Snædal Brink, T. 1980. Runfynd 1979. (Rune finds in 1979). *Fornvännen* 75. Stockholm.

The authors report on the rune finds registered during 1979. Two of these are medieval inscriptions on objects. Four of the five Viking period finds are runestone fragments while the fifth is a small whetstone from Gotland.

Helmer Gustavson and Thorgunn Snædal Brink, Riksantikvarieämbetet, Box 5405, S-144 84 Stockholm.

Under året har sammanlagt sju runfynd registrerats, därav ett återfynd. Två av fynden är medeltida och fem är vikingatida.

Det ena medeltida fyndet utgörs av ett blybleck med en omfångsrik latinsk inskrift funnet vid arkeologiska utgrävningar vid Västannor i Dalarna. Bland de vikingatida fynden märks främst ett runristat bryne från Gotland med en futharkinskrift.

Dalarna, Leksands sn, Västannor

Vid en arkeologisk undersökning 1977 vid byn Västannor i Leksands sn, Dalarna, påträffades ett blybleck med runor. Det var kraftigt försprödat med omfattande vittnings- och flagringsskador, som gjorde en läsning av inskriften omöjlig (*Fornvännen* 1979, s. 228 f). Daterbara föremål i samma lagerföljd som runblecket talar enligt grävningens ledaren Klas Håkan Landström för en datering av blecket till sent 1100-tal eller 1200-talet. Vid undersökningen anträffades även andra föremål av bly, dock inte något som gav intryck av att vara runristat. Bland dem fanns en hopvikt blyremsa, som vid en första besiktning bedömdes vara ett vanligt pressblecksmothåll. I samband med den slutliga bedömningen av föremålen 1979 iaktogs dock ändpunkterna av några ristade linjer i de invikta delarna av blyremsan. Den sändes därför till Runverket för en under-

sökning, varvid det konstaterades, att linjerna mycket väl kunde vara baserna av huvudstavarna i en mängd runor. Genom Tekniska institutionens försorg böjdes vikningarna ut och rengjordes insidorna. Det visade sig då, att blyremsan var ett s.k. omvikt runbleck. Remsan hade i de två kortsidorna vikts in mot mitten, så att de runristade insidorna kom att ligga mot varandra. Därefter hade den vikts ihop på mitten, så att de första vikningarna låg inåt mot varandra. Remsans storlek i hopvikt skick blev därigenom en fjärdedel av den ursprungliga. (Fig. 1.) Mellan insidorna på de först ihopvikta delarna påträffades ett vitaktigt pulver. Själva runinskriften hade skurits in på fyra rader med hjälp av en vass kniv. Se renritningen i fig. 2, där den tillbakavikta högra kanten på blecket och ristningen har markerats med streckade linjer.

I utvikt skick är runblecket 73 mm långt. Det har en bredd av 22,5 mm och är 0,7 mm tjockt. Efter rengöring visade sig ristningen vara så välbevarad, att inskriften kunde läsas utan svårighet och att den teknik som hade använts när runorna skars in kunde studeras mikroskopiskt. Några runor i eller invid vecken har dock skadats i de vittnings- och förslitningsskador, som uppkommit där eller deformerats något vid den förändring av ristningsytan, som upp-

stod, när blecket veks upp för att undersökas. En del runor framträder också något diffust i de delar av ristningsytan, där graderna förstörts eller där linjerna plattats till av de föremål som blecket varit vikt omkring. Dessa har lämnat spår efter sig i blyet i form av några ojämna fördjupningar i bleckets två flikar och i form av två tioöresstora runda intryck i de två mittre delarna.

Pulvret som påträffades i fördjupningarna överlämnades till Tommy Wadsten på Arrheniuslaboratoriet vid Stockholms universitet för en kemisk-fysikalisk analys. I sin preliminära rapport har han konstaterat, att pulvret var av organiskt material och entydigt kunde bedömas ha ett osteologiskt ursprung. Resultatet av en motsvarande analys av själva blyblecket föreligger ännu inte.

Den väl bevarade inskriften visade sig vara avfattad på latin. Den återges här med latinska bokstäver samt i normaliserad latinsk form och översatt till svenska. I den translittererade delen markeras radsluten på runblecket med lodräta streck:

+	ave	māri-	grakia	pl...	na	dominuꝥ	tekum	+	
	5	10	15		20	25			
bænædika	tu	in	mulieribus	æt	pænædiktus				
30	35	40	45	50	55	60			
fruktus	uentris	tui	amen	+	alfa	æt	o	aglla	+
65	70	75	80	85	90	95			
deus	adiua	gæsus	kristus	dominus	noster				
100	105	110	115	120	125	130			

Ave Maria, gratia plena, Dominus tecum.
Benedicta tu in mulieribus et benedictus
fructus ventris tui. Amen. Alfa et o. Agla.
Deus adiuva. Jesus Christus Dominus noster.

"Hell dig Maria, full av nåd. Herren är med dig.

Välsignad vare du bland kvinnor, och välsignad

din livsfrukt! Amen! *A* och *O*. *Agla*.

Gud Hjälp!

Jesus Kristus, Vår Herre."

Huvuddelen av inskriften består alltså av den kända bönen *Ave Maria*, här i en lydelse som svarar mot en tidig form av bönen (ängeln Gabriels hälsning till Maria i Luk. 1:28 och Elisabeths hyllningsord till Maria i Luk. 1:42) samt av de kända formlerna

Fig. 1. Blybleck med runinskrift funnet vid Västannor, Leksands sn. Blecket i hopvikt skick. Foto G. Hildebrand 1980 (ATA). — Sheet lead with inscribed runes found at Västannor, Leksand parish, Dalarna. The sheet lead folded up.

A och *O* och *Agla*. Den förra formeln, som utgörs av första och sista bokstaven i det grekiska alfabetet, går tillbaka på en föreställning från antiken, att alfabetet representerar världsalldet med alla dess makter. För den kristna människan kom formeln genom bruket av den i Uppenbarelseboken (locutio apocalyptica 1,8; 21,6; 22,13) att bli en symbol för att Gud omfattar allt, är "den förste och siste, begynnelsen och änden". Skrivsättet på runblecket återspeglar äldre tids uttal *alfa et o* av formeln, i senare tid ersatt av *alfa et omega*.

Den senare formeln har antagits bygga på den kabbalistiska konstfärdigheten *notarikon*, en sorts bokstavs- eller initialord, som skapades genom att begynnelsebokstaven i orden i en hebreisk ordgrupp eller sats fick bilda ett nytt ord, som blev bärare av en magisk kraft. Ordet är i detta fall sammansatt av begynnelsebokstäverna i tackbönen *Ateh gebor (gebir) Le-Olahm Adonai*, dvs. "Allsmäktig är du i evighet, O Herre!" Formelordet ansågs föra med sig lycka och bl. a. motverka feber och onda inflytanden.

De två formlerna som ju är mycket brukade i benediktationer och magiska formler förekommer i ett femtontal medeltida runinskrifter från Danmark, Norge och Sverige samt i en grönländsk runinskrift. I åtminstone två fall uppträder de tillsammans, på ett litet trästycke från Borgund i Norge (NIyR 348) och på ett blykors från Sogn och Fjordane (Helge Dyvik 1979, s. 5 f).

Inskriften avslutas så med en personligt formad bön till Gud om hjälp och med en åkallan av Jesus Kristus, Vår Herre.

Sannolikt har det lilla blyblecket varit en kombination av en relikgömma, som omsluttit några benflisor från en helig person, och

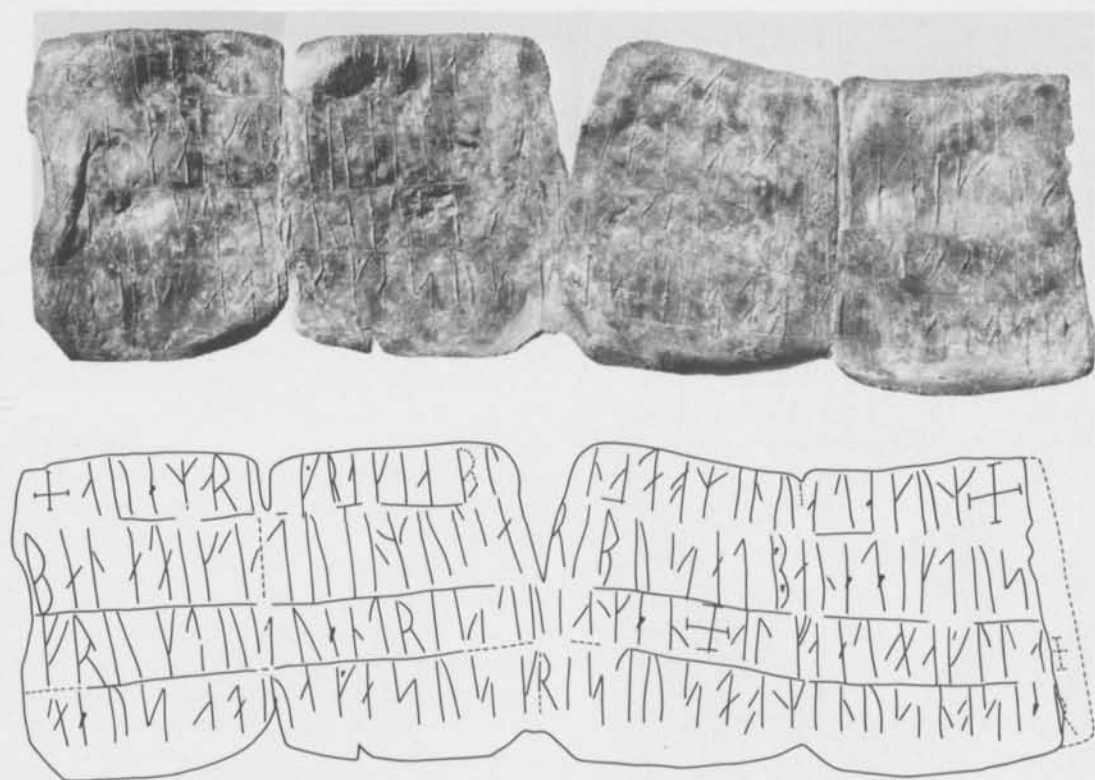

Fig. 2. Runblecket i utvikt skick. Foto G. Hildebrand 1980 (ATA). Montaget av fotot, som består av fyra detaljfotografier av runblecket, samt renritningen av runinskriften är gjorda av författaren. — The sheet lead unfolded.

av en kristen amulett, vars värnande eller hjälpande kraft satt i den med runor ristade inskriften. Tre små triangulära knivstreck under **deus** och ett knappt 2 mm stort kors inskuret under **gæsus** var kanske ämnade att förstärka den med runor skrivna magiska formeln.

Genom att blecket påträffades i ett avfallslager är dess ursprung okänt. Den kommande tekniska analysen torde inte heller komma att ge någon klarhet i fråga om proveniensen, eftersom bly var en värdefull metall under medeltiden och därför ofta återanvändes. Runblecket låg i samma lager som det tidigare publicerade runblecket. Det antyder en datering till sent 1100-tal eller 1200-talet. Ur runografisk synpunkt är kanske en något senare datering att föredraga, förslagsvis 1200- eller 1300-talet.

En mer ingående runologisk redogörelse för nyfyndet kommer att ges i en separat artikel.

H. G.

Gotland, Alva sn, Gudings

I samband med runologiskt fältarbete på norra Gotland våren 1979 fick Runverket kännedom om ett runstensfragment i Gotlands Fornsals samlingar (inv. nr C 11.286), som hittats 1968 vid Gudings gård i Alva socken. Sommaren 1980 skickades fragmentet över till Runverket för undersökning. (Fig. 3.)

Enligt P. Mannekes fyndrapport till Riksantikvarieämbetet den 2 maj 1969 hittades fragmentet i april 1968 av lantbrukare Paul Ahlsten, Gudings, i samband med grävning av ett dike för en elektrisk kabel. Kabeldiket

Fig. 3. Runstensfragment från Gudings, Alva sn, Gotland. Foto G. Hildebrand 1980 (ATA. — Rune-stone fragment from Gudings, Alva parish, Gotland.

gick mellan gårdens västra lada och mangårdsbyggnadens sydvästra hörn. Fyndet gjordes framför dörrarna till en lada som ligger mellan de andra byggnaderna. Området närmast omkring fyndplatsen undersöktes utan resultat. Det visade sig vara ett ca 30 cm tjockt sentida kulturlager (med bl. a. moderna spikar) ovanpå sand, vilket tyder på att fragmentets fyndplats var sekundär.

Materialet är gråaktig kalksten, den är något skrovlig och porös med inslag av hårdare kalk och fossiler. Mått: 32,5 × 18 cm, tjocklek 13 cm. Runhöjden är 4–4,5 cm. På ristningsytan syns rester av en runslinga och djuornamentik i lågrelief.

Inskrift:

...-h-----a|a s u l u
5 10

Runorna 1–8 är ristade längs en ursprunglig kant och är alla skadade i sina toppar på grund av vittringar och bortfall i denna kant. Av runa 1 återstår en bistav, som kan vara en **k**-bistav, en vänster bistav i en **m**-runa eller en nedre **f**-bistav. Om rester av en övre **f**-bistav kan skönjas i brottkanten kan ej med säkerhet avgöras. Av runa 3 återstår en huvudstav. Till höger om huvudstavens topp finns ett vittringsskadat parti, som når fram till nästa runa, där finns inga säkra spår av bistavar. I runa 4 är huvudstaven utvittrad och grund men säker, toppen och basen bortvittrade; till höger om huvudstavens nedre del finns en vittringsskada. I den, på platsen för ansättningen av en **n**-bistav till huvudstaven, finns en fördjupning, som ej kan säkert bedömas. Av runa 5 återstår något mera än nedre hälften av en huvudstav. Runans topp är borta i en vittringsskada, där finns inga säkra spår av bistavar. Denna vittringsskada når fram till följande runa av vilken huvudstaven återstår; en punktartad fördjupning till höger om huvudstavens topp bedöms vara naturlig (runan bör ha varit **i** eller **t** med en-sidig bistav). I runa 7 **a** är huvudstavens bas och topp borta i vittringsskador, som också skadat basen och toppen i följande runa 8 **l** (runan kan även ha varit **t** med dubbelsidig bistav). En grund, rund fördjupning mellan 9 **a** och 10 **s** bedöms vara naturlig, ej skiljetecken. I 14 **u** är ett litet stycke av huvudstavens bas borta i en skada. På platsen för bistavens nedre hälft finns en skrovlig fördjupning, som möjligen har funnits redan vid ristningstillfället. Ristaren kan ha utnyttjat en naturlig skåra i fördjupningens högra kant för bistavens nedre del. Efter 14 **u** finns inga spår av runor på det återstående, 3 cm långa, partiet fram till brottkanten, vilket talar för att denna runa utgör slutet av inskriften.

Textens fragmentariska tillstånd och frånvaron av ordskillnadstecken omöjliggör en säker tolkning av inskriften. De läsbara runorna ger ingen självklar språklig mening.

Fig. 4. Bryne med runinskrift funnet vid Västers i Boge sn, Gotland. Foto G. Gådefors 1979 (RAGU) jämte ritning av Annica Boklund.—Whetstone with inscribed runes found at Västers, Boge parish, Gotland.

Fragmentets form och utseende tillåter inte någon säker slutsats om vilken typ av monument det har tillhört. Det kan ha utgjort det nedre högra hörnet av en runsten i bildstensform liknande den som påträffades 1965 i Sproge kyrka (Nylén 1978, s. 74 f). Men det kan inte uteslutas att fragmentet ingått i en kiststen av samma typ som exempelvis G 181, Sanda kyrka (jfr Nylén 1978, s. 189). Båda dessa typer av bildstenar har daterats till 1000-talet (Lindqvist 1941, s. 122 f).

Som sagts ovan hittades fragmentet i ett sekundärläge. Var stenen ursprungligen stått rest eller hur detta fragment slutligen hamnade på fyndplatsen är omöjligt att säga. Något större hopp om att hitta ytterligare delar av stenen torde inte heller finnas.

Th. S. B.

Gotland, Boge sn, Västers

I ett brev till Runverket i juni 1979 berättade kyrkoherde Sven-Erik Pernler i Othem att fru Thyra Segerdahl, Västers, Boge sn, i sin ägo hade en 'stenbit' med runinskrift. I samband med runologiskt fältarbete på norra Gotland i september samma år besökte Runverket fru Segerdahl och konstaterade att stenbiten var ett bryne av svart skiffer på vilket bl. a. den vikingatida runraden ristats. (Fig. 4.)

Enligt fru Segerdahl hittades brynet av hennes far i slutet av 1920-talet, vid utdikningen av en myr ca 1,5 km SSV om Västers.

Det låg i kanten av ett vattendrag, som var farbart med båtar och anslöt sig till ett kanalsystem ett par kilometer V om fyndplatsen. En arkeologisk undersökning av platsen i maj 1980, då två provschakt togs inom det utpekade området, gav negativt resultat.

Den svarta skiffern i brynet förekommer inte naturligt på Gotland men påminner, enligt stenkonservator Tord Andersson vid Tekniska institutionen, mycket om den skiffer som bryts i Närke. Brynet har väl ursprungligen varit parallelltrapetsformigt med rektangulärt tvärsnitt. Det är slitet och avbrutet i bägge ändar och har således ursprungligen varit något längre; i den smälare ändan, där det hållits kan det möjligen ha funnits ett hål för upphängning eller ett trähandtag. Den bevarade längden är 20 cm, bredden 3,9–4,5 cm och tjockleken 8–10 mm. Runhöjden varierar mellan 13–21 mm.

Inskrift:

f u p o r k h n i a s t b m l r f u r k a n t

5 10 15 20

Runorna, som ristats på brynets ovansida, är överlag välbevarade, även om vissa har nötningskador. De verkar ha rispats in med något vasst föremål, en knivsudd eller dylikt. I de tre första runorna är möjligen huvudstavarnas baser borta i en avflagring i samband med brottet. I **l f** är bistavarnas övre delar något grunda. Av **3 p** är toppen av

huvudstaven och bistavens övre del nästan bortnötta. I 4 **o**, som har dubbelsidiga bistavar snett nedåt höger, är den nedre bistavens vänstra del endast mycket svagt skönjbar. Av 14 **m** är huvudstavens topp och den högra bistaven endast svagt synliga. 19 **r** har förmodligen ristats ända upp till kanten men runans topp är nu helt bortnött; även baserna av bistavar och huvudstav är försvagade genom nötning. I 20 **k** kan runans topp och bistaven endast ytterst svagt anas, samma gäller övre delen av huvudstaven i 21 **a**. Av 22 **n** är delar av huvudstaven mycket nötta. Den högra bistaven i 23 **t** är ytterst grund.

Inskriften består alltså av den vikingatida s. k. normalrunraden, den 16-typiga futharken, återgiven med en stor noggrannhet, samt ytterligare några runor. Även om vi vet, genom ett antal bevarade inskrifter, att runorna var i flitigt bruk på Gotland under vikingatiden är själva runraden i denna form ej tidigare belagd. Det enda ytterligare kända gotländska belägget på en vikingatida(?) futharkinskrift är de rester av en sådan (de 8 första runorna) som återfinns på runbildstenen G 110 från Tjängvide i Alskogs sn, som daterats till 700—800-talet (Lindqvist 1941, s. 120 f). Var det runristade brynet skall placeras tidsmässigt i vikingatiden är svårt att avgöra. Som framgår av fyndbeskrivningen hittades det inte i något kultur lager och inga andra fynd kan således ge oss en ledtråd i dateringsfrågan. Det torde dock vara yngre än Tjängvidestenen och bör väl kanske snarast hänföras till 1000-talet.

Futharkinskrifter i övrigt är kända i ett relativt stort antal från vikingatid och medeltid. De förekommer på kyrkväggar, amuletter, byggnadsmaterial, bruksföremål av olika slag osv. Orsaken till att de ristades har varit skiftande. Ibland har syftet varit magiskt. Futharken ansågs besitta övernaturliga krafter och användes bl. a. som skydd mot onda makter. I andra fall har det varit praktiskt: på grund av stadgan i runföljden kunde runorna användas som talenheter. Men ofta rör det sig nog om rena 'skrivövningar' tillkomna helt enkelt för att träna skrivförmågan och runkunskapen. Vilket av dessa syften som ligger bakom inskriften på

brynet är svårt att bedöma. Att det varit magiskt kan inte uteslutas, men det kan också röra sig om just en skrivövning. De sju runor som ristats efter runraden: **furkant** ger ingen språklig mening och ger oss inte någon ledning i frågan.¹ De kan vara antingen en form av bokstavsmagi för att komplettera och förstärka futharkens alfabetmagi, men de kan också ha ristats 'på måfå' som ett slags fortsättning på skrivövningen.

Brynet förvaras nu i Gotlands fornsal.

Th. S.B.

Stockholm, Helgeandsholmen, Riksplan

Vid de arkeologiska undersökningarna på Helgeandsholmen i Stockholm påträffades i juli 1979 ett fragment av ett tegelföremål med några inristade runor. (Fig. 5.) Fyndet gjordes i ett omrört sekundärt lager, som daterats till 1600-talet. Ursprungligen har fragmentet legat i ett medeltida lager, som förstörts vid grundarbeten som gjordes, då apoteket Morianen byggdes 1657.

Fragmentet påträffades i två delar och förefaller vara rester av ett trågliknande kärl. Det är i sammansatt skick 28 cm långt och

Fig. 5. Fragment av tegelföremål med runinskrift funnet på Helgeandsholmen i Stockholm. Foto G. Hildebrand 1980 (ATA). — Unidentified object of burnt clay found at Helgeandsholmen, Stockholm.

11 cm brett. Sidorna är 3—3,5 cm tjocka och 11,5 cm höga med ett djup av 6 cm ned till stödbottens ovansida. Stödbotten är 4—5 cm tjock. I brädden till kärlets ena sida är fyra runor inskurna med kniv.

Inskrift:

k a t i

De knappt 2,5 cm höga runorna har omsorgsfullt skurits in i leran före bränningen. Det har gjorts i minst två drag med kniven ställd så att snittet blivit triangulärt i genomskärning. Läsningen av runorna är entydig, även om den ensidiga bistaven i **a**-runan är högt ansatt. En jämförelse med den ensidiga bistaven i den följande **t**-runan visar att runan skall läsas som **a**. Det går inte att avgöra om inskriften är fullständigt bevarad eller om den är fragmentarisk. De få runorna ger inte möjlighet till någon säker tolkning. För den händelse att den är fullständig, kan det nämnas att ett mansnamn *Kati* är känt från medeltida svenska urkunder.

Det är också osäkert vad det har varit för föremål. Fragmentets kraftiga väggar och dess längd visar att det har varit nog så stort. Om det varit kvadratisk till formen kan storleken uppskattas att ha varit minst 30×30 cm. Föremålet har haft en enkel utformning med ganska ojämna och råa utsidor, som fasats till i överkanterna. Insidorna har varit slätare, och där finns spår av att bottenpartiet blivit sekundärt bränt.

Möjligen kan de fynd av likartade föremål som senare gjorts vid Helgeandsholmsundersökningarna ge ledning för en bestämning av föremålets art. I vattenpåverkade lager från 1300- och 1400-talet har man nämligen funnit ett större antal tegelkärl i mer eller mindre välbevarat skick och med en diameter på 30—50 cm, likaså ett som varit fyrkantigt till formen och som liknar runfyndet. De har spår av att vara sekundärt brända på insidorna. Fyndtypen är inte känd tidigare. Enligt grävningens ledaren Anders Ödman är det tänkbart att de tjänat som en sorts flyttbara eldstäder eller uppvärmningsanordningar.

I en del medeltida och äldre skriftliga käl-

lor namnges föremål, som användes för uppvärmning. Det är benämningar som *eldpanna*, *eldkar* (funktionen något oklar; den fornisländska motsvarigheten *eldker* är dock ett kar att bära eld i), *eldfat* och *eldgryta*. Någon uppgift om form och material ges dock inte i dessa källor. Det kan tänkas att föremålet har haft en sådan uppgift och att det benämnts med någon av dessa termer.

H. G.

Uppland, Bälunge kyrka

Sommaren 1977 återfanns runstensfragmentet U 1077 vid Bälunge kyrka, som tidigare endast varit känt genom J. Leitz och J. Hadorphs träsnitt i Peringskiölds *Monumenta*. (Fig. 6.)

Fragmentet återfanns i den södra bogårdsmuren, nära det sydvästra hörnet. På träsnittet säges fragmentet finnas i Bälunge kyrkas "wester söder bogårdsmur" och i Bautil (nr 452) anges platsen vara den västra bogårdsmuren. Det är därför sannolikt att fragmentet flyttats vid någon omläggning av muren och därför undgått att återupptäckas förrän nu, dessutom var endast en liten del av stenen synlig ovanför markytan. I samband med en restaurering av muren sommaren 1980 kunde fragmentet tas loss och undersökas närmare.

Fragmentet har utgjort den övre högra delen av runstenen. Materialet är grovkornig, svartspräcklig granit med rödaktig ristningsyta. Storlek 150×106 cm, tjocklek 24—34 cm. Runhöjden är 7,5—9 cm. Ristningen är grunt huggen med breda ristningslinjer, den är valhant utförd av en uppenbarligen ovan ristare, vilket också framgår av den svårbegripliga texten.

Inskrift:

...-t⁵i¹⁰r:ref:n¹⁵h¹⁰a b¹⁰i- k¹⁵umr:

p²⁰orna...

"... efter Räv, han(?) ..."

Av runa 1 återstår den nedre hälften av en huvudstav samt den nedre bistaven i en **f**-runa, resten av runan borta i en brottskada i fragmentets övre vänstra kant, som

också tagit bort toppen och en bit av höger bistav i 2 **t** samt toppen av 3 **i**. 6 **e** är stungen med ett kort streck (2 cm) vinkelrätt mot huvudstaven. Partiet mellan runorna 10 och 11 är vittrad och det kan ej avgöras om där funnits något skiljetecken. Runa 11 är snarast **b**. Spetsen av den nedre öglan tycks vara ristad in mot huvudstaven. En grund avlång fördjupning på platsen för nedre spetsen av en **r**-bistav skulle dock kunna tänkas vara en sådan. 6,5 cm t. h. om runan 11 syns en tydligt huvudstav, inga spår av bistavar; runan bedöms vara **i**. 3 cm t. h. om 12 **i** löper en ornamentslinga över ramen. I runa 13 är huvudstaven säker, ca 2 cm t. h. om denna huvudstavs övre del finns en mjuk avlång fördjupning parallellt med huvudstaven; den är 3,5 cm lång och har ej bistavsläge. Runorna 19—22 är skadade i topparna. I 22 **a** är den högra bistaven bortvittrad i samband med brottskadan.

Som sagts ovan är inskriften svårbegriplig. Endast de tre första orden har kunnat tolkas med någorlunda säkerhet. Runföljden **ref** kan återge mansnamnet *Refr* eller *Ræifr* i akkusativform. Namnet kan ses som det primära namnet 'Räv' (djurnamn har varit mycket vanliga som personnamn under vikingatiden, jfr. *Biorn*, *Ulfr* m. fl.) eller

som kortform till sammansatta namn som *Sigræifr*, *Botræifr*, där senare leden består av adjektivet *ræifr* 'glad, rask'.

Resten av inskriften ger ett förvirrat intryck. Om runföljden **nh** återger pronomen 'han' bör det följande vara någon form av bestämning till detta och innehålla ytterligare upplysningar om denne Räv, upplysningar som det tyvärr inte går att tolka. Runstensfragmentet, som nu står lutat mot bogårdsmuren invid fyndplatsen, kommer att resas på kyrkogården, på gräsplanen omedelbart NV om kyrkan.

Th. S. B.

Uppland, Östuna sn, Risberga

Vid studier i fält av sin hemssockens forn lämningar påträffade studeranden Erik Karlsson, Kloockarbo, Östuna, sommaren 1978 ett fragment av en runsten på fastigheten Risberga 1:1. (Fig. 7.)

Runverket granskade omgående fyndet och har därefter vid flera tillfällen förgäves letat på fyndplatsen och i röjningsrösen i närheten efter ytterligare fragment, som kan ha hört till samma runsten som nyfyndet.

Materialet är svartspräcklig medelkornig granit och, i ett mindre parti av fragmentet, mörkare finkornig granit. Mått: 147×80 cm,

Fig. 6. Det återfunna runstensfragmentet U 1077 från Bälunge kyrka, Uppland. Foto H. Gustavson 1980 (ATA). — The rediscovered rune-stone fragment U 1077 at Bälunge church, Uppland.

tjocklek 30 cm. Runhöjd 7 cm. Fragmentets vänstra smalsida är ursprunglig, de övriga visar relativt färska brottytor.

Fragmentet hittades med ristningsytan vänd uppåt ca 450 m S om huvudbyggnaden på Risberga och 5 m S om ett större dike. Strax söder om fyndplatsen finns en mindre gravhög och en stensättning (fornlämning 8:1, 8:2 i Östuna sn) och 20 m Ö om den går en åkerväg från Risberga i sydlig riktning ned mot Storån. Avståndet från fyndplatsen ner till ån är 200 m. Strax öster om vägen finns en mindre hög och en rund stensättning samt några förhöjningar, som kan vara rester av sönderodlade fornlämningar. En ca 2 m hög sten nere vid ån stod tidigare i åkern knappt hundra meter norr om ån och strax väster om åkervägen. Möjligen har den varit en rest sten.

Vid fyndtillfället var fragmentet täckt av lav och måste ha legat ovan jord en längre tid. Kanske har det kommit i dagen vid de markarbeten som enligt gårdsägaren, Lars Johan Stiernstedt, utfördes för ett femtontal år sedan. Då gavs Kvarnån, som rinner förbi Risberga ner till Storån, ett östligare lopp i ett dike, som grävdes norr om fyndplatsen. Några jordbundna stenar sprängdes inte vid dessa arbeten.

Inskrift:

...biarnuk... | ...-husa moþur
 5 10 15
 sin
 20

"...Björn (-björn?) och ...-husa, sin moder."

Ristningen är väl bevarad och runorna tydliga och säkert formade. Av 1 **b** återstår högerkanten av huvudstavens nedre hälft samt bistaven, som är ristad till ramlinjerna men inte till huvudstaven. I 7 **k** är övre spetsen av bistaven borta. Av runa 8 återstår den övre delen av en huvudstav. 13 **m** är säker, kan ej läsas som **f**. Inskriftens **a**- och **n**-runor har dubbelsidiga bistavar. 14 **o** har ensidiga bistavar snett nedåt höger. I partiet efter 20 **n** har inte funnits någon ristning.

Att en runsten med en så tydlig ristning som den på fragmentet skulle ha förblivit

okänd för den äldre tidens fornforskare, om den hade varit rest eller legat med ristningsytan synlig är inte troligt.

Frånvaron av antikvariska uppgifter om runstenen och de relativt färska brottytorna på fragmentet talar för att runstenen tidigt fallit framstupa och blivit en jordbunden sten. I senare tid har den så blivit ett hinder vid bruket av jorden och därför sprängts sönder. Fragmentet torde därför inte ha hört till den runsten(?) som enligt *Rannsakningar* (1960, s. 60) skulle finnas vid Risberga krog och som omtalas på följande sätt: "Wijd Rijsberga krog ligger en mycke Långh Steen omkull i åbredden något opå rijtat men dess betydning weet ingen."²

Den säkra linjeföringen och den välgjorda huggningen förråder en framstående runristare. Det som återstår av ristningen ger dock inte något säkert underlag för en säker attribuering eller tolkning av runföljderna.

Uppställningen av inskriften tyder på att runorna i det högra stycket av slingan har hört till minnesinskriftens början. Där har då namnen på dem som låtit göra runstenen stått. En av dem har burit namnet Björn eller ett sammansatt namn med -björn som senare led.³

Runföljden **moþur sin** avser ett runsvenskt *moður sina* "sin moder", med **sin** för ett väntat **sina**. Denna skrivning förekommer i en del vikingatida runinskrifter. Hur run-

Fig. 7. Nyfunnet runstensfragment vid Risberga, Östuna sn, Uppland. Foto H. Gustavson 1978 (ATA). — Recently found rune-stone fragment at Risberga, Östuna parish, Uppland.

följden framför släktskapsordet skall förstås är ovisst. I runstenarnas formelartade inskrifter brukar släktskapsordet stå som en efterställd bestämning, attribut, till namnet på den döda, t. ex. *æftir Ingiporu, moður sin(a)* "efter Ingetora, sin moder" (U 104). Att förstå **-husa** som ett kvinnonamn eller som en del av ett sådant i ack.sing.fem. är inte tilltalande ur formsynpunkt. Ett annat, mer beaktansvärt alternativ, är att också detta är en efterställd bestämning till moderns namn i form av ett personnamn eller ett ortnamn.

Beträffande attribueringen kan noteras att vissa drag i ristningen återfinns i runstenar, som hör till Öpir och hans stilskola. Bland dem några runografiska karakteristika, som den pregnant formen på runan **r**, utseendet av runan **b**, **o**-runan med de ensidiga bistavarna ristade snett nedåt höger och formen på skiljetecknen. Likaså kan det nämnas, att skrivningen **sin** för **sina** i ack.sing.fem. just uppträder i några Öpir-ristningar, t. ex. U 252. Även i ornamentiken, som ju dock är en mindre tillförlitlig bedömningsgrund än runografien, finns drag som också påträffas i några verk av Öpir, dels den hovliknande avslutningen av en slinga (jfr t. ex. U 229, 898), dels den korta extremiteten (jfr t. ex. U 566, 893). Det kan nämnas att ett av Öpirs förnämsta verk, runstenen U 485, finns vid Marma i Lagga sn, omkring 5 km V om Risberga.

H. G.

Västergötland, Remmene sn, Venevalla

I juni 1979 granskade Runverket preliminärt ett runstensfragment i Venevalla, Remmene sn, som upptäckts vid en fornminnesinventering i området hösten 1974. En mera ingående undersökning utfördes i april 1980 i samband med andra förrättningar i området. (Fig. 8.)

Fragmentet, som har fornlämningsnummer 34, ligger på en hagmark inom fastigheten Venevalla 1: 2, 1: 4—7. Ca 500 m ÖSÖ om Västergårdens huvudbyggnad och ca 100 m Ö om vägen Venevalla—Slätteryd.

Enligt fastighetsägaren, Karl-Erik Rembeck, Skattegården, Remmene, hittades fragmentet omkring år 1901 av hans farfar Gus-

taf Johansson och far Fridolf Gustafsson. Det är en del av en förmodligen hel runsten som påträffades vid plöjning av en åker ca 300 m VNV om Skattegården. Stenen, som låg under markytan, sprängdes sönder för att underlätta bortforslandet. År 1905 uppfördes på Skattegården en källare samt en ut-huslänga bestående av bryggghus och svinhus med ett s. k. utedass i den södra änden. Det bevarade fragmentet lades som trappsten framför ingången till avträdet. Andra stenar från åkern, däribland möjligen flera fragment från den söndersprängda runstenen, användes som byggmaterial i husgrunderna. Samtliga dessa byggnader revs år 1959. Grunderna fick dock stå kvar och bilda underlag för de nya byggnader som uppfördes på platsen. Fragment av runstenen kan alltså fortfarande finnas kvar i husgrunderna. År 1960 forslade lantbrukare Rembeck fragmentet till sin nuvarande plats (ca 1 km SÖ om Skattegården) tillsammans med annan sten från rivningen. Enligt honom var dock ingen av dessa ristade.

Materialet i fragmentet är ljusröd, gråstrimmig gnejsgranit. Storlek 140×68 cm, tjocklek 38 cm. Runhöjden är 14 cm. Ristningsytan är kraftigt flagrande och något trampsliten i mitten. De bevarade ristningslinjerna är utvittrade och relativt grunda.

Inskrift:

...-- X rispu X s-...
5

"... reste stenen(?) ..."

Fig. 8. Runstensfragment vid Venevalla, Remmene sn, Västergötland. Foto H. Gustavson 1980 (ATA). — Rune-stone fragment at Venevalla, Remmene parish, Västergötland.

Av runa 1 återstår ca 2 cm av den övre delen av huvudstaven. Av runa 2, som bör ha varit **i**, återstår 9 cm av huvudstavens övre del. I 3 **r** är en bit av huvudstavens övre del borta i en flagring, samma gäller ett stycke av första ledet i 8 **s**. Av runa 9 återstår, på platsen för en lågt ansatt **t**-bistav eller högt ansatt **a**-bistav, en ca 2 cm lång, diagonal, huggen fördjupning. Resten av runan borta i brottet.

Förutom den fragmentariska runinskriften finns på ristningsytan rester av korsornamentik liknande den på runstenen Vg 127 Larvs hed, Larvs sn, ca 2 mil NÖ om Remmene. På grund av trampslitningen är ornamentiken svår att utreda i sina detaljer och det går ej att avgöra om "liljan" har haft koppel av den typ som förekommer på Vg 127. Om en "spiral" till höger om liljan utgör ytterligare rester av ornamentik kan ej avgöras.

Inga tidigare uppgifter finns om denna runsten. Det bör därför vara rätt länge sedan den hamnade under markytan, möjligen nedgrävd för att inte vara till hinders för jordbruket. Fyndomständigheterna talar för att stenen 1901 påträffades på eller mycket nära den plats där den ursprungligen stod rest.

Th. S. B.

Noter

¹ Att runorna skulle innehålla det nusvenska ordet 'fyrkant', som man lätt associerar till, är omöjligt av såväl ljud- som språkhistoriska skäl.

² I marginalen har J. Hadorph skrivit ett *R* jämte siffran 1. Han har gjort en mängd sådana markeringar i handskriften. De får väl ses som 'avprickningar' inför en inventering av runstenar i Uppland.

³ Stavningen **biarn** ger ingen säker ledning för en bedömning av om det är ett simplex eller ett sammansatt namn. I det runsvenska namnmaterialet finns ett femtiotal sammansättningar med *-biorn*. De vanligaste av dem, t. ex. *Gæirbiorn* och *þorbiorn*, visar en varierande stavning av efterleden. Det samma gäller för *Biorn*, som med säkerhet är belagt i ett femtiotal fall.

Förkortningar

- G = Gotlands runinskrifter 1962 och följande.
 NIyR = Norges innskrifter med de yngre runer. Udg. ved M. Olsen och A. Listøl. Oslo 1941 och följande.
 Rannsakningar = Rannsakningar efter antikvitetter, bd 1. Stockholm 1960.
 U = Upplands runinskrifter. 1940 och följande.
 Vg = Västergötlands runinskrifter. 1940—70.

Referenser

- Dyvik, H. 1979. *Arkeo, Arkeologiske meddelelser fra Historisk museum, Universitet i Bergen*.
 Lindkvist, S. 1941. *Gotlands Bildsteine I*, Stockholm.
 Nylén, E. 1978. *Bildstenar*. Visby.

Rune finds in 1979

During 1979 seven rune finds have been registered, five from the Viking period and two medieval. One find, a fragmentary rune-stone, is a rediscovery.

Notable among the Viking period finds is a runecarved whetter from Gotland with a complete *futhark*. (Fig. 4.)

On a medieval runic sheet of lead from Dalarna is an almost complete inscription of 131 runes. The inscription consists of the prayer *Ave Maria* and the magic formulae *Alfa et O* and *Agla* together with an invocation upon God and Jesus Christ. (Figs. 1, 2.)